

E- K U L T U R O L O Ģ I J A

Autors: Andrejs Mūrnieks

1. tēma: „Kultūras jēdziens” Pilns teksts skolotājam.

1. apakštemats: *Kultūras jēdziena daudzveidīgais lietojums.*

Nodarbības (nodarbību) mērķis: Palīdzēt skolēnam patstāvīgi nonākt līdz kultūras jēdziena izpratnei. Uzdevumi: 1) piedāvāt skolēniem veidu kā analizēt ikdienas valodā lietotās vārda ‘kultūra’ nozīmes, 2) analizēt 3 biežāk satopamos vārda kultūra izpratnes veidus (līmeņus), 3) veicināt skolēnu izpratnes veidošanos par kultūras inovatīvo un normatīvo raksturu.

Skolotājam domātajā materiālā ir dota: padziļināta informācija par kultūras definīcijām un pamatojums tam, kāpēc labāk ir veidot izpratni par kultūras jēdzienu izejot no valodā sastopamajiem šī vārda lietojumiem. Skolotāja materiālā ietverti arī paskaidrojumi, kultūras jēdziena analīzes (viedokļu) tabula. Materiāla beigu daļā dots izmantotās un ieteicamās literatūras saraksts.

Atsevišķi izdalīta prezentācija (oriģinālā – Power pointa programmā): slaidi numurēti un skolotājam domātajā materiālā norādīts, kurā nodarbības situācijā ieteicams tos demonstrēt.

Atsevišķi doti uzdevumi, diskusiju un problēmu jautājumi skolēnam, kopā ar uzdevumu soļu aprakstiem un iespējamo atbilžu variantiem un padomiem, ko darīt situācijā, ja atbilžu nav.

Skolēnam domātais saturs ietver trīs elementus: a) informatīvu tekstu, b) iespraudumus, kas padziļina, paplašina vai paskaidro saturu, kas domāti skolēnu ieinteresēšanai (ja ir pietiekoši mācību stundu laika), c) uzdevumus, kā arī ilustratīvo materiālu: d) attēlus prezentācijās, e) mūzikas fragmentus (6. un 7. apakš tematam). Skolēniem domātais teksts ir **sarkanas krāsā!** Iestarpinājumi padziļinātai vai paplašinātai temata apguvei – zaļā krāsā.

1. Kultūras jēdziena daudzveidīgā izpratne.

Lai saprastu kulturoloģijas jēgu un mērķus, vispirms jānoskaidro centrālais jēdziens – kultūra.

Komentārs (plašāka informācija (fona zināšanas) skolotājam). Kultūras definīciju skaits ir mērāms simtos un iespējams pat pārsniedz tūkstoti, jo katrs kulturologs, filozofs un antropologs to mēdz definēt nedaudz citādi.

Jau 1952. gadā A.Kroibers un K.Klakhons savā darbā „Kultūra: kritisks koncepciju un definīciju apskats” apkopoja sarakstu, kas sevī ietvēra 164 vārda kultūra nozīmes (1). Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas UNESCO aprakstā (2002) deklarēts: *kultūru vajadzētu uztvert kā noteiktas sabiedrības vai tās grupas garīgo, materiālo, intelektuālo un emocionālo īpašību kopumu, kā arī šīs sabiedrības vai tās grupas vizuālo mākslu, literatūru, dzīves stilu, kopdzīvošanas paražas, vērtību sistēmas, tradīcijas un uzskatus* (2). Mulsina, ka šajā definīcijā, piemēram, ir izcelta vizuālā māksla, bet nav minēta mūzika. Būtu bijis skaidrāk, ja rakstītu vienkārši – māksla. Šāda tipa definīcijām raksturīga tendence pārskaitīt cilvēka darbības jomas, un tas ir neproduktīvi, jo kāda no jomām paliek neminēta. Turklāt – nav skaidrs, kas šī jomas vieno.

Savukārt Metjū Arnolds izmanto vārdu kultūra plašā un vispārīgā nozīmē: *kultūra ir ceļš uz mūsu pilnību, ko mēs sasniedzam iepazīstot visas mūs interesējošās tēmas, vislabāko, kas tika izdomāts un pateikts pasaulē* (3). ‘Kultūra’ šajā gadījumā ir sinonīms ‘izcilībai’. Tādām un līdzīgām definīcijām ir tendence – vai nu aptver visu iespējamo nozīmju spektru (nesistemātiski apkopojot visas iespējamās kultūras vārda nozīmes), vai piedāvāt tikai vienu šauru kultūras izpratnes versiju.

Tomēr lielais definīciju skaits nenozīmē, ka kultūras jēdziens būtu pavisam neskaidrs vai ka ar to var patvaļīgi apzīmēt jebko.

Ir daži galvenie veidi – kā šis jēdziens tiek izmantots.

1.1. Kultūras jēdziens ikdienā un šaurākajā nozīmē.

Līdztekus zinātniskām definīcijām eksistē ikdienas dzīvē valoda, kurā izpaužas dažādie šī vārda izpratnes aspekti. Viens no veidiem, kā tuvoties kāda jēdziena izpratnei, ir: analizēt to reālā valodas lietojuma kontekstā.

Šādu pieeju var izsecināt no ievērojamā 20. gs. filozofa Ludviga Vitgenšteina uzskatiem, kurš valodai tās dažādajās izpausmēs (ne tikai akadēmiskajai un zinātniskajai valodai, bet arī ikdienas valodas formām un valodspēlēm) piešķir galveno lomu cilvēka savstarpējo sakaru un jēgas pasaulē (4).

Ikdienā lietojot vārdu ‘kultūra’, liela daļa cilvēku domā vienīgi **mākslu** vai labākajā gadījumā to attiecina uz tikai garīgām cilvēka darbībām un izpausmēm, kas nav saistītas ar praktisko dzīves īstenību.

Politikā un valsts pārvaldē sastopamies ar kultūras izpratni, kas saistīta ar mākslas un literatūras jomu. Parasti Kultūras ministrija aptver mākslu administrēšanas, uzturēšanas un attīstīšanas funkcijas. Latvijā pie šīm ministrijas funkcijām klāt nāk vēl bibliotēku un muzeju pārraudzīšana.

A) Kultūra kā māksla ir šaurākais veids, kā šo jēdzienu lietot un domāt par kultūru. (sk.1. temata prezentācijas 2. slaidis)

Tomēr ārpus šādas izpratnes paliek citas nozīmes vārdam kultūra, piemēram, uzvedības kultūra, valodas kultūra, antīkā kultūra.

Par kultūru mēdz runāt arī kā par cilvēka personisko īpašību kopumu, kvalitāti.

Kultūrai ir plašāka un daudzveidīgāka nozīme (piemēram, jēdzienos: masu kultūra, klasiskā kultūra, tradicionālā kultūra). Dažās kultūras jēdziena nozīmēs izpaužas vispārīgāka, sabiedrības vienojošāka jēga (piemēram, jēdzienos Latvijas kultūra, Eiropas kultūra, Indijas kultūra).

Kultūras jēdziena labākai apjēgšanai šajā temata apguves etapā ieteicams izpildīt uzdevumu nr. 1.

Bez šaurās nozīmes, ko lieto politikā (sk. tabulas 1. aili), kur pamatā ‘vārdu ‘kultūra’ lieto *mākslas* un dažu citu cilvēka garīgo izpausmju kopējai apzīmēšanai, vārdu kultūra izmanto vēl vismaz četrās citās nozīmēs. Zemkopībā, bioloģijā un cilvēka fiziskā spēka izkopšanā (2. aile) šo vārdu lieto, kad runā par kādas dabas parādības ārēju, fizisku izmainīšanu, uzlabošanu (*kultivāciju*). Citā nozīmē (3. aile) – šo vārdu lieto visdažādāko cilvēkdarbības veidu *kvalitātes* apzīmēšanai (šādā nozīmē, gandrīz jebkurai darbībai pievienojot vārdu kultūra, vēlas paziņot par šīs darbības izcilību, atbilstību augstiem kritērijiem). Visbiežāk vārdu ‘kultūra’ izmanto (4. aile) vēsturē un antropoloģijā (piemēram, terminos tradicionālā kultūra, masu kultūra, subkultūra utml.) Visbeidzot ar

atvasinājumiem no vārda kultūra – tādiem kā kulturāls, nekulturāls – tiek izdarīts vispārējs cilvēka vērtējums, viņa atbilstība sabiedrībā pieņemtajām *normām un ideāliem* (3. aile).

Vārda 'kultūra' izmantošana dažādās nozīmēs un jomās				
(1) Iestāžu, institūciju, amatu un jomu nosaukumos, kur ar 'kultūru' saprotot pamatā mākslu	(2) Zemkopībā, bioloģijā; ķermeņa kopšanā	(3) Kādas darbības kvalitātes apzīmējuma nozīmē	(4) Sabiedrību, tautu, sabiedrības daļu dzīves veida un vēstures laikmetu apzīmēšanā	(5) Vērtējošā (salīdzinošā) nozīmē
Kultūras ministrija, kultūras akadēmija, kultūras nams, kultūrizglītība, kultūras raidījums, kultūras inspektors	Labības kultūras, tīrkultūra, mikrobu kultūra; fizikultūra, fiziskā kultūra, kultūrisms	Uzvedības kultūra, runas k., ģērbšanās k., valodas k., ēšanas k., dzeršanas k., saskarsmes k., sadzīves k., utt.	Senās kultūras., mūsdienu k., Ķīnas, Indijas, Eiropas, latviešu, krievu, igauņu kultūras; subkultūra, masu kultūra, popkultūra, mikrokultūra, tradicionālā, antīkā, viduslaiku, jaunlaiku, postmodernā kultūra utt.	Kulturāls, nekulturāls (par cilvēku); kulturālība, kultūras līmenis, augsta, zema kultūra

1. att. Tabula ar vārda kultūra izmantošanas nozīmēm (autors A. Mūrnieks)

2. aile – vārda lietojuma nozīmes saistīta ar fizisku dabas pārveidošanu. Cilvēka darbības rezultātā tiek iegūtas kaut kādas izmaiņas, kuras apzīmē ar jēdzienu 'kultūra'; 3. aile – saistītas ar cilvēka darbības veidiem, kultūra norāda uz kādas darbības kvalitāti, smalkumu; 4. aile – tradicionāls jēdziena lietojums – cilvēku sabiedrības zināmu īpašību kopumā apzīmēšanai; 5. aile – vērtējoša un salīdzinošā nozīmē gan attiecībā uz cilvēku, gan pašu kultūru (kultūrām).

Vēsturiski vārds 'kultūra' radies lauksaimniecības jomā. Senie romieši to lietojuši, lai apzīmētu zemes **kultivāciju** (*colo, colere* – izkopt, apstrādāt). Taču apstrādāt, pārveidot var ne tikai zemi un augus, kultivējot jaunas augu šķirnes, bet arī cilvēka dvēseli. Šādā nozīmē vārdu savienojumu *cultura animi* (dvēseles kultūra) pirmo reizi lietojis filozofs, politiķis un orators Marks Tullijs Cicerons (106 - 43. p.m.ē.) Pazīstams ir viņa izteiciens: *philosophia cultura animi est* (filozofija ir dvēseles kultūra). (sk.1. temata prezentācijas 4. slaidis.)

Secinājumi: Līdztekus šaurajai nozīmei vārds 'kultūra' tiek plaši lietots citās nozīmēs.

Vēsturiski tas cēlies no latīņu valodas un saistīts ar zemes kultivāciju. Vēlāk ticis izmantots, lai raksturotu arī cilvēka dvēseles (apziņas) izkoptību.

1.2. Kultūra visplašākajā nozīmē.

Cilvēks atšķiras no dzīvnieka ar to, ka apzināti pārveido apkārtējo vidi, to izkopjot – kultivējot. Faktiski cilvēks rada pilnīgi jaunu vidi – kultūru, kas atšķiras no dabas.

B) Iespējami **plašākais** jēdziena “kultūra” lietojums: kultūra – **viss** cilvēka radītais, kultivētais, pārveidotais, **kas nav daba**. (sk.1. temata prezentācijas 2. un 3. slaidi.)

Tātad kultūra ir mākslīgais (ja ņemam šo vārdu no šaurākās izpratnes par kultūru un to paplašinām), nedabiskais, kas nav dots no dabas.

Filozofs un tulkotājs Igors Šuvajevs uzskata, ka *cilvēks ir tāds radījums, kas pastāv nedabiski, dabiski ir zagti, kauties, ķildoties, nedabiski – nezagti, nesist otram pa galvu, nedabiski ir sasveicināties no rītiem, satiekoties (5)*.

No teiktā izriet, ka tāda dabiskā cilvēka vispār nav. Cilvēks vienmēr būs atšķirīgs no dabas, no dzīvniekiem. Bet tas, kas nav dabisks dzīvniekam, var būt dabisks (iekšēji nepieciešami piemītošs) cilvēkam kā saprātīgai kultūras būtnei. Tāpēc uz jautājumu, kas ir dabiski cilvēkam, joprojām nav vienas atbildes.

Cilvēks ir divējāds, viņš ir duāla būtne:

- a) daļēji piederīgs pie dabas (ar savu ķermeni),
- b) daļēji piederīgs pie kultūras (ar savu garīgo pasauli).

Līdztekus dabas doto spēju (ķermeņa, fiziskā spēka) attīstībai, pastāv arī garīgo un garīgi fizisko spēju izkopšana kultūras pārmantošanas gaitā.

Šajā temata apguves etapā ieteicams izpildīt uzdevumu nr. 2.

Tātad no plašās izpratnes par kultūru izriet, pirmkārt, ka jēdziens “kultūra” aptver tiklab materiālas, kā garīgas parādības.

Otrkārt, cilvēka īpatnība ir mainīt savu vidi un arī pašam mainīties **iekšēji** (kultūra kā savas „dvēseles izkopšana” – *cultura animi* – saskaņā ar Marku Tulliju Ciceronu). (sk.1. temata prezentācijas 3. slaidi)

Vēsturē var konstatēt laikā pastāvošas **ilgstošas** sakarību un vērtību sistēmas, ko sauc par antīko kultūru, klasisko kultūru, Latvijas kultūru utt. Sabiedrības vēsturiskās pastāvēšanas un kultūras kopības nosacījumu vidū ir dažādi pieņēmumi, nerakstīti likumi,

ticējumi, kas vieno cilvēkus. Tostarp normas, paražas un aizliegumi ir ļoti svarīgi aspekti kultūrā, tās stabilizējošais balsts.

Emils Dirkhems (1858 – 1917) – viens no mūsdienu socioloģijas pamatlicējiem – uzskatīja, ka sabiedrību vieno tieši aizliegumi jeb tabu (no polinēziešu valodas taboo – maģiski reliģisks aizliegums kaut ko darīt, piemēram, neēst kādu produktu, neapmeklēt kādu nolādētu vai – gluži otrādi – svētu vietu utt.). Visās sabiedrībās ir specifiski aizliegumi. Tie bieži ir atšķirīgi. Taču daži fundamentāli tabu ir raksturīgi gandrīz visās kultūrās, piemēram, incesta, kanibālisma aizliegums.

Cilvēku sabiedrībai visumā nav raksturīga cilvēka gaļas lietošana pārtikā. Lai gan ir pazīstami kanibālisma gadījumi pirmatnējās ciltīs, tomēr kā reti izņēmumi, nevis kā ikdienas norma. Mēdz izšķirt militāro, juridisko un reliģisko kanibālismu (piemēram, karā krituša ienaidnieka rituāla apēšana var notikt cerot pārmantot tā spēku; citā gadījumā var tikt uzskatīts, ka cilts loceklis, kurš ir noziedzies vai pārkāpis kādu tabu, vairs nav cilvēks, nav savējais, tāpēc uz viņu neattiecas kanibālisma aizliegums; visbiežāk tomēr sastopams reliģiskais kanibālisms, piemēram, Andamānu salinieki bēru rituālā mēdz izrādīt cieņu mirušam radniekam apēdot nelielu daļu no viņa ķermeņa, uzskatīdami, ka tā savienosies ar mirušā garu un pārmantos tā spēku).

Katra no minētajām paražām ir regulēta ar atbilstošām normām, nevis ir cilvēka patvaļīgi izvēlēta rīcība. Tas, ka vairāki aizliegumi ir līdzīgi un bijuši pazīstami gandrīz visās sabiedrībās un kultūrās, dod iespēju tomēr atrast visai cilvēcei vai vismaz tās lielākajai daļai pieņemamos nozīmīgākos aizliegumus, kas iezīmētu cilvēka pieļaujamās brīvības robežas.

Protams, katrā konkrētajā sabiedrībā šādas universālās vērtības un normas atrodas ciešā saistībā ar šīs kultūras īpašajiem priekšstatiem un pieņēmumiem par normām un aizliegumiem. Ja kādā sabiedrībā tās tabu jeb aizliegumu sistēma izjūk, tad sabiedrība nonāk krīzē vai pat iznīkst, domāja E. Dirkhems. (6)

Taču tā ir tikai viena kultūras funkcija – saglabāt dažādas normas, likumus, vērtības, noteikumus, kā kaut ko darīt pareizi. Tikpat svarīgs kultūras pastāvēšanas aspekts ir tās radošais raksturs (orientācija uz jauno, uz attīstību un inovācijām). Piemēram, radot jaunu mākslas vai modes stilu, izgudrojot jaunu saziņas un mākslas veidu (kino, foto), parādot mākslā ko tādu, kas līdz tam bijis aizliegts vai nepamanīts utml. Tāpat kultūras procesos daudz kas var notikt tieši pretēji pastāvošajiem

pieņēmumiem un tradīcijām, taču šādus jauninājumus un atkāpes no vispārpieņemtā sabiedrība pieskaita pie kultūras, lai gan sākumā tas var izraisīt diskusijas un pārpratumus.

Kopīgs abos gadījumos ir tas, ka kaut kas notiek izsmalcināti, pārveidoti, mākslīgi.

Kad lieto vārdus “runas kultūra”, “mūzikas kultūra”, “ēšanas kultūra” utml., šīm darbībām pievieno klāt nozīmes ziņā to, ka tās tiek darītas sevišķi izkopti, ar kādu dziļāku jēgu, ar individuālu vai tradīcijā balstītu pieeju (jo varētu teikt vienkāršāk: pareizi runā, skaisti muzicē, labi ēd, bet vārds ‘kultūra’ pievieno īpašu nozīmi, ka minētās darbības ievijas zināmā **sistēmā**, kur līdztekus normatīvajam atrodams arī radošais, individuālais).

Tātad kultūra ir kaut kas **izsmalcināts, īpaši izkopts**, vai nu tas notiek saskaņā ar vispārpieņemto tradīciju vai pretēji tai.

Šajā temata apguves etapā ieteicams izpildīt uzdevums nr. 2.

Abas dimensijas, proti, tradīcija un novatorisms (jaunā meklējumi), ir svarīgas. Vēl svarīgāka ir proporcija starp tām. Valodniece un folkloras pētniece J. Kursīte uzskata, ka optimālā attiecība starp jauninājumiem un normatīvo, paradumā balstīto ir viens pret divi par labu tradīcijai, lai kāda kultūra varētu sekmīgi attīstīties, bet saglabātu savu identitāti (7). Tradicionālajās kultūrās šī proporcija, iespējams, ir pat 90 % par labu tradīcijai, tomēr arī tad ir vismaz 10 %, ko var mainīt tradīcijas ietvaros. Pretēji tam 20. gs. modernisma tendences cenšas būt neatkarīgas no pierastā, paradumā balstītā, par katru cenu tiecoties pēc jaunā, nebijušā, pēc iespējas atšķirīgā (piemēram, kad par mūzikas jaundarba principu izvēlas nejaušību – aleatorikā; cits tipisks modernisma piemērs ir Igora Stravinska daiļrade, kurā katrs skaņdarbs komponēts citādākā tehnikā nekā iepriekšējais). Tomēr arī tad novatorisms ir kaut kādās attiecībās ar tradīciju, tā nav apzināta iepriekšējo vērtību graušana vai demolēšana. (Lai gan mūsdienās ir tendence paplašināt izpratni par tiesīga protesta izpausmēm (performancēs, akcijās, šovos). Robeža starp kultūras parādību, kas kaut ko lauž cilvēka apziņā vai kritizē, un pagātnes vērtību zaimošanu, līdz pat apzinātam huligānismam, kļūst nosacīta, relatīva.)

Katrā kultūrā ir atšķirīgi vērtību kritēriji, tāpēc kultūra ir tā, kas ne vien apvieno, bet arī atšķir sabiedrības un cilvēkus atbilstoši kultūrā pieņemtajiem vērtību kritērijiem. Cilvēku gaumi lielā mērā nosaka kultūra, lai gan iespējama arī individuāla pieeja,

variāciju iespēja. Mūsdienās individuālā gaume kļūst arvien neatkarīgāka no kādas konkrētas kultūras. To iespaido kultūru dažādība, kas, pateicoties masu medijiem, kļūst pieejama cilvēkiem.

Spāņu filozofs Ortega i Gasetis uzskata, ka „ikviena tauta sašķeļ pasaules daudzveidību pēc sava ieskata, piegriež un sadala to pēc sava prāta, tāpēc arī pastāv tāda valodu daudzveidība ar atšķirīgu gramatiku un dažādu leksiku un semantiku. [...] Valodas mūs atšķir un laupa mums iespēju sazināties nevis tāpēc, ka tās ir atšķirīgas kā valodas, bet gan tāpēc, ka tās balstās uz dažādiem priekšstatiem, atšķirīgām domāšanas sistēmām un visbeidzot uz neatbilstošām filozofijām” (8). Tātad atšķirības balstās jau valodas nosacītajā realitātes interpretācijā. Bet tas nav vienīgais gadījums.

Eiropietim ir visai grūti saprast Austrālijas pirmiedzīvotāju skaņu rīka didžeridū izraisītās skaņas un kvalificēt kā mūziku. Tāpat arī otrādi, antropoloģijas vēsturē zināmi kuriozi pārpratumi, kad rietumu etnogrāfi demonstrējuši cilšu sabiedrību pārstāvjiem savas civilizācijas vērtības, piemēram, klasiskās mākslas sasniegumus, bet pirmatnējās kultūras pārstāvji nav zinājuši piedāvāto artefaktu jēgu un nozīmi, līdz ar to izturējušies neadekvāti gaidītajam pozitīvajam rezultātam.(9) (sk.1. temata prezentācijas 5. slaidis)

Taču šādi pārpratumi var notikt arī vienas sabiedrības ietvaros. Piemēram, starp vecās un jaunās paaudzes attieksmi pret mūziku, kad vēl nesēn, no vienas puses, skanēja pārmetumi par nemelodisko troksni rok-mūzikā, un pretī – par skaņu haosu modernajā akadēmiskajā mūzikā (piemēram, atonālisma stilā).

Pēdējā piemērā vairs nevar runāt par valodas izraisītām atšķirībām izpratnē.

Pārpratumu iemesls ir dažādas **kritēriju** sistēmas, pēc kurām cilvēki vērtē parādības (piemēram, vienu un to pašu skaņdarbu). Mūzikas un mākslas izpratne ir jāapgūst, tāpat – uzvedības normas, lai varētu iekļauties kādā sabiedrībā vai tās daļā un to saprast. Tāpēc bez izglītības vai vismaz bez apzinātas mācīšanās kultūras vērtības pašas par sevi nepārmantojas. Priekšmeti tikai tad pārtop par artefaktiem, par kultūras parādībām, ja saprotam, spējam tos novērtēt, ja ir zināšanas par to nozīmi, prasme ar tiem apieties. (sk.1. temata prezentācijas 5. slaidis)

Piemēram, dators tikai tad kļūst par datoru, ja ir kāds, kas spēj ar to adekvāti rīkoties. Glezna tikai tad ir glezna (nevis sasmērēts audekls), ja ir kāds, kas spēj tās krāsu

un līniju gammā saskatīt mākslas darbu. Grāmata ir tad, ja to kāds spēj izlasīt un arī lasa. Mūzika ir nevis skaņas, bet gan tas, ko tajās spējam saklausīt, proti, mums nozīmīgu jēgu. Taču šo jēgu vismaz daļēji pasaka priekšā kultūra. Tas pats attiecas uz gleznu vai jebkuru citu cilvēka veidotu priekšmetu vai parādību. Nezinot kultūrā izveidojušās nozīmes un tradīcijas, nav iespējams adekvāti izprast pat vienkāršu priekšmetu, vārdu vai norišu jēgu. Tomēr nepieciešama arī paša cilvēka ieinteresētība izzināt un izprast. Ir iespējamās arī individuālas, subjektīvas un personiskas attieksmes, jauninājumi un dažādi dzīves situāciju risinājumi. Piemēram, mākslā var būt dažādas interpretācijas un vērtējumi, ko ietekmē katra individuāla cilvēka gaume, izvēle un uzskati. Tātad kultūrā individuāla cilvēka vajadzības, rīcība un interpretācijas sastopas ar sabiedrībā pieņemtu un veidotu, no pagātnes mantotu nozīmju un tradīciju kopumu.

1.3. Kultūra dziļākā izpratnē

C) Kultūra – **attieksmju, ideju, nozīmju, simbolu un vērtību sistēma** – ir **dziļāka** jēdziena “kultūra” izpratne, kurā tikai daļēji saplūst iepriekšējās. (sk.1. temata prezentācijas 2. slaidis)

Tātad kultūra ir nevis pilnīgi viss, ko cilvēks radījis, bet gan tas, kam ir **nozīme**, ko mēs spējam izprast. Kultūra – spēja atbilstoši lietot cilvēku radīto un radīt tā, ka radītais kļūst nozīmīgs sev un citiem. Prasme rakstīt ar datoru, saprast valodu, saklausīt mūziku pieder pie konkrētas kultūras kompetencēm. Taču, lai to spētu, jāiekļaujas kultūras nosacījumu sistēmā, kurā konkrētais priekšmets, priekšstats, ideāls vai uzskats radies, kurā tas funkcionē, kurā tam ir jēga.

Antīkās sabiedrības cilvēki ir miruši, viņu kultūra izzudusi, bet viņu radītos priekšmetus un mākslas darbus (artefaktus) un tajos iemiesoto nozīmi daļēji esam pārmantojuši. Taču mūsdienu izpratne var diezgan būtiski atšķirties no tā, ko ar šiem artefaktiem saprata antīkajā pasaulē. Tādēļ, ka bieži pārņemot ārējo formu, ir zudis dziļākais kāda priekšmeta, rituāla vai mākslas darba saturs, tā nozīme pārveidojusies vai pazaudēta. Piemēram, antīkajā kultūra nozīmīga loma bija Olimpiskajām spēlēm. Senajiem grieķiem tas bija reliģisks rituāls, kurā atlēti ziedoja dieviem savus sviedrus un enerģiju sacensībās - tā izpelnoties dievu labvēlību savai zemei. Toties mūsdienās

atjaunotās Olimpiskās spēles ir pilnībā laicīgs (sekulārs) sarīkojums: sporta sacensības, kuras prasa gan lielus izdevumus, gan ienes milzu peļņu.

Šajā temata apguves etapā ieteicams izpildīt uzdevums nr. 4.

Kultūra nav statisks stāvoklis, bet dinamiska sistēma, kas mainās. Līdztekus pārmantotām tradīcijām pastāv iespēja aizmirst nozīmes, tās mainīt vai pat izkropļot.

Biežāk virspusējas izglītības rezultātā tiek iegūti stereotipi vai pat aizspriedumi. Tā, piemēram, mācoties par antīko demokrātiju nereti tiek iegūta idealizēta klišeja (vienkāršots pieņēmums), neņemot vērā sieviešu, bērnu un vergu beztiesību sengrieķu sabiedrībā, kā arī Atēnu tiešās demokrātijas ēnas puses, pūļa un demagogu varu (10). Un pretēji – par daudz tiek uzsvērtas viduslaiku negācijas, aizmirstot par universitāšu, parlamentāro tradīciju sākumiem, tehnikas attīstību, bruņniecības cēluma ideāliem, kas iedibināja Rietumu sabiedrībā īpašo attieksmi pret sievieti un līdzietību pret vājākiem.

Kulturoloģiski analizējot vēsturi, ir, protams, jāvērtē arī zemisko un antihumāno senatnes cilvēku izvēlēs, bet nav jāvainās no pozitīvās pagātnes pieredzes apzināšanas, jo pretējā gadījumā izveidojas vienpusīgs priekšstats par to, ka vienīgais normālais laikmets ir tas, kurā patlaban dzīvojam. Pieeja, kas maksimāli pretstata un pilnībā nošķir „laimīgo” un „visprogresīvāko” mūsdienu sabiedrību no „šausmīgajiem” senlaikiem, nedod iespēju saprast tos cēloņus, kas tad galu galā ir noveduši pie mūsdienu sasniegumiem, jo to pamatā taču bijusi iepriekšējo paaudžu pašreizējā izvēle, veiksmīgās izvēles un radoši atklājumi.

Secinājumi: Cilvēks ir vienlaikus piederīgs dabai un kultūrai.

Maksimāli plašā kultūras jēdziena izpratne – kultūra kā viss cilvēces pārveidotais – rada virkni problēmu, jo kultūra nepastāv atrauti no cilvēka apziņas. Kultūrā var funkcionēt tikai tas, kas ir atbilstoši izprasts, pieņemts, novērtēts, kam ir noskaidrota jēga.

Kultūras priekšstati rada nopietnas atšķirības dažādu sabiedrību izpratnē par vienu un to pašu parādību.

Divas svarīgākās funkcijas kultūrai ir: pieredzes (tradīciju, normu) saglabāšana un jaunrade (novatorisms). Abas tās atspoguļojas pretrunā starp pagātnes mantojuma pārmantošanu un nepieciešamajām izmaiņām – attīstībai.

Dziļākā izpratnē kultūra nevar pastāvēt bez cilvēka – tā ir cilvēkā, nevis ārpus tā. Tikai pats cilvēks savā apziņā piešķir paša un citu radītājām lietām to nozīmi. Lai kultūra

pastāvētu, nepieciešama cilvēku spēja izprast, izmatot un radīt artefaktus – priekšmetus, simbolus, tehniku un mākslas darbus. Bez atbilstošu prasmju un izpratnes apgūšanas – kultūra nevar funkcionēt.

Literatūra.

1. Kroeber, A. L. and C. Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge: MA: Peabody Museum, 1952
2. UNESCO. 2002. [Universal Declaration on Cultural Diversity](#), issued on [International Mother Language Day, February 21, 2002](#). Retrieved: 2006-06-23
3. Arnold, M. *Culture and Anarchy*. (1869) –.New York: Macmillan. Third edition, 1882
4. Vitgenšteins. Loģiski filozofiskais traktāts, - Rīga: Liepnieks& Rītups, 2006
5. Šuvajevs I., *Filosofija – zinātne vai māksla?*// Sarunas X, Rīga, Jaunā akadēmija, 2008, - 209. lpp.
6. Dirkhems E. *Reliģiskās dzīves elementārfomas*: Durkheim, E. *The Elementary forms of Religious life*. – New York: Perigee Books, 1912/1965.
7. Kursīte, J. *Zīmju simboliskā daba* // Sarunas VII – Rīga, Jaunā akadēmija, 2006, - 195. lpp.
8. Ortega i Gasets H., *Tulkošanas spožums un posts*// Kentauri XXI – Rīga, 1994 Nr. 6, – 119. lpp.
9. Gīrcs, K. *Kultūru interpretācija*. – Rīga: AGB, 1998.
10. Туманс, Х. *Рождение Афины. Афинский путь к демократии: от Гомера до Перикла*, – СанктПетербург, 2002